

PIA SKOGEMANN

PSYKENS STRUKTUR

Et grundlæggende træk ved Jungs analytiske psykologi er, at den opfatter psyken som led i en ikke bare individuel udviklingsproces, men også en artsbestemt. Jung mener, at det da ville være forbløffende, hvis psyken var det eneste biologiske fænomen, som ikke viste klare spor af sin egen udviklingsmæssige historie (1). Bevidstheden, som vi kender den i dag er blot den seneste udvikling af hele det psykiske system.

Både Freud og Jung ønskede den psykologiske basis forankret i biologien, men på helt forskellig måde. Freud valgte først seksualdriften som grundlag, siden også andre drifter. Jung var enig i, at psykiske processer altid klinisk blev iagttaget som knyttet til det organiske grundlag, og at de derfor i en vis forstand var resultatet af instinktiv aktivitet. Men han mente, at det var frugtesløst at specificere drifterne ud på den måde, som Freud gjorde det. Han opfattede instinkterne som et allerede i dyreriget meget kompliceret vekselspil mellem indre, iboende elementer og ydre stimuli. Han adopterede biologiens begreb **adfærdsmønstre**, som var den udefra beskrevne side af det, som Jung betegnede som **arketypiske billeder**, når det blev til psykiske processer.

Mens Freud i princippet mente, at alle indhold i det ubevidste var fortrængt materiale, sagde Jung, at selv om fortrængninger i klinisk praksis selvfølgelig spiller en stor rolle, kunne man ikke henføre de arketypiske billeder til fortrængningerne, for de havde aldrig været bevidste og kunne efter Jungs mening ikke afledes af personligt-biografiske erfaringer. I og med at menneskets biologi er artsbestemt og ikke personligt tilegnet, er det heller ikke så utrolig en tanke, at der også er sider ved det psykiske system, der tilhører menneskearten mere end individet. For Jung repræsenterer de arketypiske billeder det manglende led mellem det biologiske grundlag og den individuelle, bevidste psyke. Således glider det personligt ubevidste med dets indhold af især

fortrængt materiale og det kollektive ubevidste gradvist over i hinanden.

I denne forbindelse kunne man nævne, at sprogvidenskabsmanden Chomsky, der i øvrigt ikke synes at kende til Jung, har opstillet en lignende tese. Nemlig, at det menneskelige sprogs forudsætninger hviler på medfødte strukturer hos mennesket, som styrer sprogudviklingen. Det er dette, der sætter mennesket i stand til "af sig selv" at udlede og anvende reglerne for sætningsdannelse i det sprog, det vokser op med, og skabe nye, sprogligt korrekte ytringer. Chomsky mener endvidere, at denne indre kognitive struktur styrer indlæringsprocesser i det hele taget, og at den må hænge sammen med hele menneskets system af færdigheder og dets evne til at handle og fortolke (2).

De nedarvede strukturer

Pudsigt nok var Freud inde på den tanke, at visse "urfantasier" kunne bero på biologisk nedarvede erindringer såsom urscenen (traumatisk forældresamleje), pigens kastration og barnets forførelse, fordi han mente at kunne spore sådanne fantasidannelser også uden, at der lå virkelige oplevelser bag. Men det var unægtelig ikke noget, Freud gjorde meget ud af. Og det var slet ikke det, Jung mente.

Det nedarvede, det medfødte, er den arketyperiske struktur, ikke de arketyperiske billeder, endsige specifikke færdigheder. Det er dette spørgsmål, der har givet anledning til måske de allerfleste misforståelser af Jung. Den findes også i den ellers udmærkede lille indføring i Jungs psykologi af Hall og Nordby (3). De skriver, at Jung desværre tilsluttede sig den lidet respekterede lamarckske forklaringsmodel om, at erhvervede egenskaber kan nedarves. Men så prøver forfatterne velmenende at tage Jung i forsvar ved at sige, at man skam glimrende kan forklare udviklingen af det kollektive ubevidste i lyset af den darwinistiske udviklingsmodel.

Som allerede sagt, var Jungs egne argumenter for det kollektive ubevidste netop udviklingsmæssige: eftersom kroppen bærer spor af sin egen evolutionære historie, ville det være mærkeligt, hvis psyken ikke gjorde det. Men det psykiske system er ikke lig med et sæt erhvervede færdigheder - det er faktisk en af pointerne!

"Det, som mest af alt gør forståelse håbløs", skriver Jung, "er den absurde formodning, at "arketype" betyder en medfødt ide...Det er meget mere sandsynligt, at mennesket er født med en særlig menneskelig adfærdsform og ikke med en flodhests eller slet ingen. En del af helheden i menneskets typiske adfærd er dets psykiske fænomenologi...Arketyper er typiske former for adfærd, som, når de bliver bevidste, naturligvis præsenterer sig som ideer og billeder, ligesom alt andet, der bliver tilgængeligt for bevidstheden." (4).

Som Anthony Stevens (5) udtrykker det, er Jungs arketypehypotese ikke mere lamarcksk "end den, som siger, at hanhundestejlen er medfødt prædisponeret til at danse, når den får øje på en gravid hun, eller at et barn er medfødt udrustet til at tale eller løbe på to ben. Naturligvis er omgivelserne, og personlig erfaring med omgivelserne (indlæring), ikke mindre vigtig end den medfødte prædisposition."

Primærprocesser eller arketyper

I barnets udvikling går den arketyperiske billeddannelse forud for etableringen af bevidstheden omkring en jeg-kerne. Freud interesserede sig ikke meget for, hvad der lå forud for den ødipale konflikt, men senere freudianere kom selvfølgelig også til at træffe på klinisk materiale af mytologisk art, der vedrørte den meget tidlige barndom og forholdet især til "den præ-ødipale moder". Men her fortolkes materialet som udtryk for primærprocesserne.

For Freud var de såkaldte primærprocesser biologisk skadelige, fordi de forhindrer tilpasningen til virkeligheden. De er psykiske konsekvenser af medfødte **refleksprocesser**. Der dannes, iflg. Freud, to typer af erindringsforestillinger hos det lille barn, som grupperer sig om tilfredsstillelsesoplevelser og smerteoplevelser. Symbolsk udtrykt ved f.eks. "det gode bryst" og "det dårlige bryst". Det ene fører til hallucinerede ønskeopfyldelser og det andet til fuldstændig afvisning. Til den sunde udvikling hører derfor, at primærprocesserne viger til fordel for sekundærprocesserne, der er den rationelle tankes udtryk. Primærprocesserne udtrykker først og fremmest subjektivitetens forvirring.

Det er herudfra ikke så mærkeligt, at Jungs optagethed af mytologisk materiale for freudianerne ser besynderligt ud og svarer til at ville undgå at koncentrere sig om personlige konflikter på det narcissistiske niveau; dvs. forstå arketyperiske billeder som fantaserede udgaver af helt personlige, meget tidlige erfaringer af lyksalig eller smertelig karakter.

Jung var på ingen måde uvidende om, at der var aspekter ved den arketyperiske billedstrøm, der var i høj grad skadelig for bevidstheden. Man skal ikke glemme, at hans første optagethed af det mytologiske materiale udsprang af hans arbejde med skizofrene patienter, da han var ansat på et psykiatrisk hospital. Men hvad han senere opdagede var, at lignende materiale fremkom hos normale mennesker, og at det kunne fungere som kilde til skabende arbejde og skabende selvforvandling.

Man kan anskue problemet som et slags forhold mellem figur og grund. Det er i praksis muligt at skifte mellem de to synsvinkler ud fra den kliniske iagttagelse i psykoterapeutisk arbejde. Men det er svært at se dem samtidig. Hvis man koncentrerer sig om figuren, det rent personlige, går man glip af grunden, spørgsmålet om det almene. Jungs værker bærer præg af den al-

menmenneskelige synsvinkel, og det rent personlige er ofte ude af focus. Men han var sig det komplementære forhold bevidst, og understregede mange gange, at begge synsmåder var rigtige og nødvendige.

Om at sidde eller ligge

Modsætningen mellem Freud og Jung går dybere end fortolkningen af klinisk materiale. Opstillingen af omfattende teorier er ikke uafhængig af en forskers personlige livsanskuelse; de er indskrevet i en større kulturel sammenhæng. Både Freuds og Jungs teorier kan forklare kliniske iagttagelser på en sammenhængende måde, men de beror på helt forskellige opfattelser af, hvorfra det er frugtbart eller interessant at betragte verden.

Freud var neurolog. Jung var psykiater. Denne simple forskel i uddannelse begrundes muligvis noget, som der siden har været ført endeløse teoretiske diskussioner om. Nemlig, om patienten bør ligge ned på en divan, sådan som man altid ser det på vit-tighedstegningerne, eller om analysand og analytiker sidder ganske almindeligt over for hinanden i stole. En neurolog vil nemlig bede sin patient om at lægge sig ned, for at han kan afprøve forskellige reflekser, mens psykiateren som læge vil udspørge patienten om dennes symptomer, og det foregår normalt siddende. Både Freud og Jung havde helt personlige, følelsesmæssige begrundelser for deres arrangementer. Freud kunne ikke holde ud, at patienterne stirrede på ham hele tiden, mens Jung netop følte sig bedst tilpas med den personlige ansigt-til-ansigt kontakt. Interessant nok har det ved sammenlignende kliniske undersøgelser vist sig, at kombinationen af liggende stilling og meget hyppige samtaler fremmer regression og overføring af ubevidst infantilt materiale på analytikeren (således at det personligt biografiske materiale faktisk kommer i focus), mens den siddende stilling og mindre hyppige samtaler mere inviterer til opretholdelsen af bevidsthedens kritiske funktion og fælles drøftelse af det materiale, der fremkommer. I det ene tilfælde spejles altså personligt materiale i den upersonlige analytiker, i det andet tilfælde spejles (også) alment materiale i et mere personligt "rum" mellem analytiker og analysand. Selvfølgelig er forskellen ikke absolut. Enhver god terapeut vil selvfølgelig reagere på sin analysands problematik og behov, selv om det i grunden strider mod terapeutens teori. Og omvendt skal man ikke underkende analysandens behov for at tilpasse sig analytikerens teori. Absolut objektivitet i psykoterapi er en illusion. Forskellige metoder, der praktiseres ud fra vidt forskellige teorier, kan alle sammen give resultat (6). Denne kendsgerning pegede Jung allerede på i 1945 (7). Men lad os alligevel vende tilbage til teorierne.

Om psykisk energi

Jung blev aldrig træt af at kritisere Freud for at lade seksualiteten være en altdominerende faktor i sin teori. Det var ikke helt retfærdigt; allerede efter deres brud i 1913-14 følte Freud sig provokeret til en præcisering og han modstillede nu tydeligt seksualdrifterne og jegdrifterne (eller selvopholdelsesdrifterne). Jung havde allerede i bogen "Forvandlingens Symboler" fra 1911-12 (8) vist, at hans opfattelse af begrebet libido var helt anderledes end Freuds. Også han ønskede at sætte uenighederne ind i en større erkendelsesteoretisk ramme, og han påbegyndte artiklen "On Psychic Energy" (9), som imidlertid først blev færdiggjort i 1928. Her opstiller han modsætningen mellem et mekanistisk-kausalt syn på psyken og et energetisk. Både Freud og Jung anvender begrebet psykisk energi, men de taler om det på helt forskellig måde.

Da fysikkens almene energiteorier slog igennem i løbet af 1800-tallet begyndte man på biologiens område at kunne forestille sig mennesket som en energitransformerende maskine, og på neurofysiologiens område søgte man at sidestille nervesystemets energi med de fysiske energiformer. Ud røg de gamle "livsånder" og ind kom elektrokemiske nerveimpulser, som man endda kunne måle hastigheden af.

Freuds brug af psykisk energi bærer præg af den neurologiske opfattelse. Hver forestilling i psyken er ligesom en neuron et partikulært element, og mellem de faste forestillingselementer, der så at sige indskrives i neuronerne, som man skriver på en vokstavle, bevæger den psykiske energi sig ligesom elektricitet i nervebanerne. Udefra baner sanseindtrykkene bestemte veje ind i det neurale netværk, hvor de bliver siddende som erindringsspor. Indefra strømmer energien gennem banerne som repræsentanter for driftskravene, der er medfødte.

Hermann von Helmholtz havde i 1847 fremsat sin matematiske teori om energiens konstans i et lukket system. Han skelnede endvidere mellem **fri energi og bunden energi**. Den frie energi kan anvendes til arbejde, f.eks. når kullenes forbrændingsproces afgiver energi og opvarmer vandet i dampmaskinen til dampform, som igen får hjulene til at dreje rundt. Men al den varmeenergi, som maskinen afgiver til den omgivende luft, kan ikke anvendes igen, det er bunden energi.

Paradoksalt nok er det hos Freud netop på primærprocesniveau, man finder de frie energier og på sekundærprocesniveau, man finder de bundne energier. Det paradoksale ligger i, at de frie energier stræber efter uhæmmet afløb og afspænding, og derfor logisk set netop ikke omsættes til arbejde. Omvendt er det de bundne energier, der kan gøre psykisk arbejde i jegets tjeneste (under opretholdelse af et konstant spændingsniveau ved hjælp af et såkaldt konstansprincip). Man kan godt få det indtryk, at Freuds accept af en traditionel polaritet mellem følelse og fornuft, får ham til at sidestille affekter og drifter med noget der er "frit", men destruktivt og kaotisk, mens rationalitet nok er "bundet", men opbyggende.

Freuds model af psyken er helt igennem mekanistisk. Hvert partikulært element er kausalt forbundet med en bestemt årsag. De enkelte elementer forandrer deres forbindelse med hinanden efter bestemte love. Barnets psyke er en tom tavle, der efterhånden fyldes op udefra. Alt hvad der en gang blev indskrevet, blev stående, og blev blot overlejret af nye indskrifter. Andkjær Olsen og Simo Køppe er inde på, at der er svagheder ved denne mekanistiske model. De mener ikke, at man kan se så enstrenget kausalt på forholdet mellem en persons bevidste og ubevidste komponenter. I stedet foreslår de, at man anskuer det som et system af vægtstænger; "Hænger man et lille lod på et sted, vil det give udslag i hele systemet, indtil en ny balance er fundet. Overført til subjektet vil det sige, at hvis den bevidste identitet justeres med et enkelt element, vil det influere på de sygdomsfremkaldende fantasikonstellationer i det ubevidste og måske medvirke til at opløse dem." (10)

Forfatterne kalder det en illustration af en strukturel opfattelse, hvormed de mener, at elementerne er bestemt gennem de relationer, de har til hinanden, og hvor den determination, der udgår fra det ubevidste er en overdetermination, hvor et aktuelt perceptionselement med tilbagevirkende kraft kan øve indflydelse på en erindringsforestilling.

Selve illustrationen er imidlertid stadig en mekanistisk model. De mekaniske love kan helt fint anvendes netop på et system af vægtstænger. I disse love antages tiden ganske vist at være reversibel. Men når illustrationen skal beskrive et levende psykisk system, er forestillingen om en påvirkning med tilbagevirkende kraft helt urealistisk. Enhver praktisk iagttagelse af levende organismers tilblivelsesprocesser kan konstatere, at tiden ikke er reversibel. Det er ikke fortidens begivenheder, der ændres, men nutidens fortolkning af dem, som de to forfattere i øvrigt også konstaterer.

Jungs energetiske model

Den ligevægtsstræben, som synes at beherske det psykiske system, kan snarere sammenlignes med det velkendte biologiske faktum, at organismer, der kommer ud af balance, af sig selv stræber mod ligevægt, en ligevægt som ikke nødvendigvis kan afledes af forudgående faser.

Jungs anvendelse af begrebet psykisk energi tog afsæt i termodynamikkens energibegreber. I lighed med levende systemer, er termodynamiske processers forløb irreversible i tid. Men termodynamikkens energibegreb er et abstrakt begreb. Det hviler på den antagelse, at der findes en konstant energimængde i et system, der bevares under energiens forvandlingsprocesser. Energistrømmen har en retning mod ligevægt og er derfor finalt og ikke kausalt betinget. Det mekanistiske beskrivelsesprincip vedrører

netop sådan noget som systemer af vægtstænger. Eller på hvilken måde stemplet i en dampmaskine bevæger sig og bliver årsag til at hjulene ruller og toget kører. Men det energetiske beskrivelsesprincip interesserer sig for den varmeudviklingsproces, der producerer bevægelsen.

For Jung er psykisk energi altså en abstraktion, der antager, at det er den samme psykiske energi, der viser sig i forskellige former for psykiske processer. Det drejer sig alene om de kvantitative forhold mellem bevægelserne i de psykiske processer og ikke om deres kvalitet eller indhold.

Jung gør op med de forudgående psykologiske opfattelser af psykisk energi ved at skelne mellem energibegrebet som abstraktion, og de former energien kommer til syne i, når den præsenterer sig dynamisk som f.eks. ønsker, vilje, opmærksomhed, affekter, instinkter. Det kvantitative energibegreb bør ikke være kvalitativt på samme tid; der bør skelnes begrebsmæssigt mellem energi og kraft. Dette er altså fuldstændig forskelligt fra Freuds opfattelse af, at den psykiske energi er repræsentant for driftskravene.

Desuden hævder Jung, som den første, at det er ufrugtbart at hævde, at den psykiske og fysiske energi er den samme, eftersom man ikke er i stand til at demonstrere det videnskabeligt. Hvis man mener, at de elektrokemiske nerveimpulser i hjernen er identiske med psykiske processer, så bliver konsekvensen i alt fald, at psyken reduceres til et epifænomen ved hjernen. Jung mener, at der er tale om en grundlæggende gensidighed mellem krop og psyke, men anser det for helt videnskabeligt uafklaret hvordan. (Sent i sit liv inddrog han imidlertid dette problem i sin synkronicitetsteori, som jeg ikke skal komme ind på her).

Derimod er det frugtbart at anvende et begreb som psykisk energi i egen ret, fordi man har brug for at beskæftige sig med de kvantitative forbindelser i psyken. Problemet er, hvordan man afgrænser begrebet fra biologiske livsprocesser i det hele taget. Psykiske processer foregår jo ikke bare i bevidstheden, men også i det ubevidste, og holder først op ved rent fysiologiske processer. Jung vælger at nøjes med at sige, at det snævrere begreb psykisk energi må være indeholdt i det bredere begreb livsenergi. Det er livsenergien, som Jung kalder libido, og den må hverken forveksles med Freuds libido-begreb eller med den gamle vitalistiske forestilling om en livskraft.

Jungs kompleks-teori er udformet over det energetiske synspunkt. Det er muligt at danne sig et kvantitativt skøn over forskellige sjælelige faktorerers energi-intensitet. Jo højere energiladning et kompleks har, jo mere kan det influere på det psykiske system. Jeget har normalt en høj energetisk værdi, men det har de ubevidste komplekser også, målt ud fra de affekter, symptomer og andre slags ufrivillige reaktioner, man kan iagttage resultatet af i bevidstheden. Men i samme øjeblik, man går over til at diskutere indholdet i et kompleks og dets associationer, må man forlade det energetiske synspunkt, fordi det nu drejer sig om kvaliteter, formmæssige aspekter.

I praksis arbejder fysikken ikke kun med intensitet, men også med ekstensitet, som er knyttet til den dynamiske energi, der er til stede i et givent fænomen. Den kan ikke overføres fra en struktur til en anden uden at medbringe dele af den første, hvilket intensitetsfaktoren godt kan. Dette sammenligner Jung med, at hvis en del af libidoen har en seksuel form og passerer over i en anden struktur, så vil den stadig bære nogle af de tidligere træk med sig. I denne forbindelse kritiserer Jung igen Freud for at reducere alle psykens komplekse strukturer til seksualitet og at sammenblande kvantitet med kvalitet. Selv om ikke alt hos Freud i realiteten er baseret på seksualitet, er argumentet af principiel relevans.

Endvidere mener Jung, at psykisk forskydning kun finder sted på basis af ækvivalens-princippet; dvs. at hvis et kompleks skal opløses, så må der findes en substitut med lige så stor energiintensitet. Forskydninger finder sted inden for hele det psykiske system, og den psykiske energi antages at være konstant inden for dette, eftersom psyken kan betragtes som et relativt lukket system.

Den vigtigste grund for Jung til at hævde det energetiske og finale standpunkt over for det mekanistiske er, at man ikke kan forestille sig en levende organismes udvikling fra lavere til højere former uden at antage, at processerne har en retning og et mål. Hønen er forudgrebet i ægget; ægget vil blive til en høne, medmindre noget udefra forstyrrer udviklingen. Den kausale betragtningsmåde kan forklare enkelte sekvenser af forløbet (og den vil især være præcis i sin forklaring af, hvorfor ægget ikke blev til en høne, da det blev samlet ind og endte i købmandens frysedisk). Den finale synsmåde ser årsagerne som midler til målet, som sammenhængende bevægelser, hvor de enkelte dele undervejs forvandler sig. Et eksempel, siger Jung, er regressionsfænomenet. Fra det mekanistiske synspunkt er det **forårsaget** af f.eks. en fiksering til moderen. Men finalt betragtet, hævder Jung, regredierer libidoen til moderens billede for der at finde associationer ved hjælp af hvilke en fornyet udvikling kan finde sted. Regression betegner således hos Jung libidoens retning mod den indre verden. Regressionens modsætning er progressionen, der betegner den vedvarende tilpasningsproces til den ydre verden. Regression er altså ikke det samme som tilbageskridt og progression er ikke det samme som fremskridt. Begge er udtryk for nødvendige dynamikker, hvis en psykisk ligevægt skal opnås og opretholdes. Og begge kan blive katastrofale, hvis de dominerer ensidigt. Vores kultur tenderer til at fremme den ydre tilpasning og udviklingen af de rent intellektuelle funktioner i overdreven grad.

Kulturtilpasning og energiforvandling

Dette synes at være i god overensstemmelse med moderne synspunkter inden for den såkaldte neuroimmunologi, der arbejder med sammenhænge mellem nervesystemet og forsvarssystemet (11). Man

ved nu, at nervesystemet spiller en vigtig rolle i forsvarssystemets arbejde med at modarbejde allergier, infektionssygdomme og cancer. Og man tænker sig, at der er sammenhæng mellem menneskets (overudviklede) evne til social tilpasning og modtagelighed for disse sygdomme. Nervesystemet kan betragtes som et hus med tre etager. Nederst finder man i hjernestammen de udviklingsmæssigt ældste reguleringsmekanismer. I midten findes det såkaldte limbiske system, hvor det i denne sammenhæng vigtige område, hypothalamus findes. Hypothalamus har både en overordnet rolle i hormonsystemet - det autonome nervesystem - og i forsvarssystemet. Det limbiske system spiller en stor rolle for vores følelsesliv, og der er påvist sammenhænge mellem længerevarende følelsesmæssige belastninger og øget risiko for de ovennævnte sygdomme. Forholdene i øverste etage - storhjernen - gør, at det faktisk er muligt for mennesket at udsætte systemet for unødvendige og i høj grad uhensigtsmæssige belastninger. Det er som at anbringe en jetmotor ovenpå en hestevogn; man kan komme til at køre hurtigere end hestevognen kan klare, fordi storhjernen kan løsrive sig fra sit samarbejde med det ældgamle fundament. Neurologen Kjeld Fredens ser evnen til at holde balancen i begrebet kreativitet, som for ham ikke bare drejer sig om "at skabe noget nyt, men samtidig at skabe sig selv på ny". Fredens henviser til, at den viden kroppen har til at imødegå truslerne om overstimulation, der kan fremkalde stress, sygdom og død, ligger i den kreative livsholdning.

Han siger derimod ikke noget om, hvordan mennesker finder frem til en sådan en!

Men her ligger i høj grad pointen i den jungske regressionsdynamik; mennesker må ikke bare tilpasse sig omgivelserne. Det må også tilpasse sig til sig selv og sine naturlige forudsætninger. Og Jung peger på, at det naturligt kreative element ligger i den ubevidste psykes evne til spontant at skabe symboler, der peger i den retning, en fornyet udvikling kan finde sted.

Det er altså en hel anden optimistisk indstilling til, hvordan de psykiske "frie energier" virker, end de freudske primærprocessers frie energier, der på biologisk skadelig vis vil løbe ud af "apparatet". Man kan måske sige, at Freud og Jung "placere" dem cirka samme sted, men hvor den ene har dyb mistillid til vores psyko-biologi, har den anden en lige så dyb tillid. I konsekvens heraf, er den frie energi hos Jung simpelthen den del af den psykiske energi, der ikke fuldt ud er bundet til overlevelsesmæssige og forplantningsmæssige formål, men kan omsættes til psykisk arbejde.

Jung kalder kulturen den maskine, hvor energiens naturlige gradient omsættes til arbejde gennem symboltransformationen. I abstrakt form er symboler f.eks. religiøse ideer; i handlingsform er de ritualer og ceremonier. Samtidig er de broen til nye aktiviteter i kulturel henseende, også videnskabelige nyopdagelser. Jung deler ikke Freuds kulturpessimisme, men ser kultur som en konsekvens af den måde, som de levende former overhovedet orga-

niserer sig på. "For levende stof er i sig selv en energiforvand-
ler. Livet skrider ligesom frem ved at gøre brug af de naturlige
fysiske og kemiske betingelser til sin egen eksistens. Den levende
krop er en maskine til at omsætte de energier, den bruger til
andre dynamiske manifestationer, som er deres ækvivalenter. Vi
kan ikke sige, at den fysiske energi forvandles til liv, kun at
dens forvandling er livets udtryksform." (12)

Det er interessant, at i det selvsamme år, 1928, hvor Jung
omsider fik færdiggjort sine ideer om den psykiske energi, modtog
han et manuskript fra sinologen Richard Wilhelm, en kinesisk
alkymistisk tekst, som satte ham på sporet af en symbolverden,
der aldrig siden ophørte med at fascinere ham.

For det næste problem var jo netop, hvordan man kunne be-
grebsliggøre de psykologiske **kvaliteter** og deres gensidige for-
vandlinger. Den videnskab, der interesserer sig for stoffernes
forvandling, er jo kemien. Og netop i alkymiens billedsprog fandt
Jung en tankeverden, hvor sjælens kemi endnu ikke havde adskilt
sig fra stoffernes kemi.

Psykens energetik og termodynamik

Skønt Jung med held kunne anvende termodynamikkens begreber og
teorier, og skønt han i sin fremstilling af det finale standpunkt
fremhæver at netop psyken i lighed med andre levende organismer
alene undslap varmedøden, faldt det ham ikke ind at problematisere
det forhold, at heller ikke termodynamikkens begreber kunne
forklare, hvordan det kunne være. Termodynamikkens finale
standpunkt gik rent faktisk i retning af større uorden, altså
"varmedøden".

I denne sammenhæng er det nok værd at nævne Ilya Prigogines
bog "Den nye pagt mellem mennesket og universet" (13). Pri-
gogines vigtigste ærinde er nemlig at forsøge at slå bro over
svælget mellem de klassiske termodynamiske teorier og de levende
væsener. Han arbejder især med "gennemstrømningssystemer", dvs.
systemer, der både modtager og afgiver energi og er langt fra
ligevægt. I sådanne systemer kan der under visse betingelser
opstå selvorganiserende fænomener på molekylært niveau. Et
eksempel er det såkaldte "Benards fænomen" (14): Man tager en
skål med væske, der har en ensartet temperatur. Den er i termo-
dynamisk ligevægt. Så opvarmer man væsken nedefra, så der op-
står lokale temperaturforskelle. Systemet er nu i ligevægt. På et
bestemt, kritisk punkt, dannes der pludselig et pænt mønster af
ca. 1 cm store, sekskantede strukturer i væsken. Skønt det er
fænomener, der kan gentages forudsigeligt, er de ikke til at
udlede af den klassiske termodynamik. Sandsynligheden for, at de
opstår, er næsten lig nul. Derfor fordres nye teorier, der kan
beskrive sådanne fænomener. Det har meget at gøre med begrebet
tid.

Det gamle termodynamiske paradoks handler om, at man godt kan beskrive, hvordan en kop kaffe bliver kold og ikke kan blive varm af sig selv igen. Dvs. at der er tale om et forløb, der er irreversibelt i tid. Men samtidig er de fysiske love, der behersker de enkelte partiklers opførsel i kaffen, reversible i tid. Den oplevede tid er derfor en illusion, selv om det er en ringe trøst, når man skal drikke kold kaffe! Prigogine postulerer nu en ny form for komplementaritet, hvor de enkelte partikler under visse betingelser også kan have en "tidens pil". Teorien er stadig spekulativ, eftersom den er en matematisk model, der endnu ikke er bekræftet ved eksperimenter.

Men et nok så vigtigt aspekt ved Prigogines bog, er måske også den "tidens pil", der viser sig i dens filosofiske opgør med fysikkens klassiske, mekanistiske verdensbillede. Den "nye pagt" beror på en erkendelse af, at de levende væsener inklusive den fysiske forsker er en del af den natur, som udforskes, erfares og beskrives. Hans teorier gør fremfor alt forekomsten af levende væsener forudsigelig ud fra den teoretiske fysiks synspunkt.

Prigogine sammenligner de selvorganiserende, supermolekylære fænomener med de levende væsener, ja, endog med de menneskelige samfund, fordi disse, termodynamisk betraget, også er "gennemstrømningssystemer", der hele tiden både modtager og afgiver stof og energi. Hvis Prigogine har ret, må man sige at Jung opstillede en mere frugtbar model af psykens energetik ud fra termodynamikken, end termodynamikken selv på det tidspunkt havde teorier om. Men der er også grund til at understrege, at der stadig er lige god mening i at adskille psykisk energi og fysisk energi. Prigogines sammenligning holder kun på et højt abstraktionsniveau, netop på en rent kvantitativ beskrivelse af systemer. Og som mennesker må vi også spørge om kvaliteter, og ikke lade os besnære til at tro, at enhver form for selvorganiserende orden blandt mennesker er af det gode. Skønt jeg har understreget Jungs tillid til det psykiske systems selvhelbredende evne, er det en tillid, der har sin forudsætning i, at en kritisk bevidsthed forholder sig vurderende og undersøgende til det ubevidstes produkter. For menneskets generelle problem i den vestlige verden er, at det er ved at drukne i masseorganisation. Jung skriver: **Modstand mod den organiserede masse kan kun udøves af det menneske, som er lige så velorganiseret i sin individualitet som massen selv** (15). Hvis de arketyper ses som instinkternes psykiske ækvivalenter, dannet og tilpasset til en mere primitiv verden, og "hvis strømmen af instinktiv dynamik fortsat skal flyde ind i vort liv, hvilket er absolut nødvendigt for vor eksistens, så er det et bydende krav, at vi må omskabe arketyperne til ideer, som svarer til nutidens udfordringer" (16).

Noter:

- 1) C.G. Jung: *Collected Works*, bd. 8, pars. 398 (herefter CW).
- 2) Noam Chomsky: *Om Sprog*. København, Gyldendal 1977, p. 125.
- 3) *Jungs Psykologi*, København, Reitzel, 1985, p. 43.
- 4) CW 8, pars. 435.
- 5) *Archetypes*, New York, 1982.
- 6) Se: Esben Haugaard: *Psykoterapi som non specifik behandling* Psykologisk skriftserie Aarhus, No. 6, vol. 8, Aarhus Universitet 1983.
- 7) CW 16, pars. 198.
- 8) *Forvandlingens symboler* i dansk oversættelse på Rhodos, 1975.
- 9) Artiklen er indeholdt i CW 8.
- 10) Andkjær Olsen og Simo Køppe: *Freuds Psykoanalyse*, København, Gyldendal 1986 (1981) p. 405.
- 11) Kjeld Fredens i *Information* d. 3.7.1986.
- 12) CW 8, pars. 80.
- 13) Århus, Ask, 1985.
- 14) "Benards fænomen" er også omtalt i Torben Smith Sørensens artikel "Kaos og uorden i natur og samfund" i *Slagmark* nr. 5, p. 51-53.
- 15) CW 10, pars. 540.
- 16) CW 10, pars. 548.

Pia Skogemann udsendte forrige år bogen *Arketyper. Psykologiske mønstre i et nyt verdensbillede* på forlaget Lindhardt og Ringhof. Denne artikel er en omskrevet version af et kapitel fra bogen.